

DIPLOMATICKÁ INTERVENCIA PÁPEŽA URBANA IV. V DYNASTICKOM KONFLIKTE MEDZI BELOM IV. A KRÁĽOVIČOM ŠTEFANOM (1262 – 1264)¹

The Diplomatic Intervention of Pope Urban IV in the Dynastic Conflict between Béla IV and Duke Stephen (1262 – 1264)

Jakub Palko

DOI: 10.17846/CL.2025.18.2.81-89

Abstract: PALKO, Jakub. *The Diplomatic Intervention of Pope Urban IV in the Dynastic Conflict between Béla IV and Duke Stephen (1262 – 1264)*. This study examines the diplomatic activity of Pope Urban IV during the escalation of the dynastic conflict between King Béla IV of Hungary and his son Stephen between 1262 and 1264. Drawing on preserved papal correspondence, it reconstructs the individual interventions made in favour of members of Béla's faction, most notably Queen Maria Laskarina, Duke Béla of Slavonia, and Duchess Anna of Mačva. The study explores how the Roman Curia sought to legitimize their political status amid the internal crisis. It further analyses a series of letters addressed to Prince Stephen and high-ranking members of the Hungarian ecclesiastical hierarchy, aimed at exerting pressure to reverse Stephen's actions against his mother and sister. The study evaluates both the scope and the limitations of this diplomatic strategy, demonstrating that, despite the Roman Curia's intense engagement, it ultimately failed to prevent the outbreak of civil war. It offers new insights into the functioning of papal diplomacy as an active political instrument in conflicts within medieval royal dynasties.

Keywords: *Urban IV, Béla IV, Prince Stephen, papal diplomacy, civil war in Hungary*

Úvod

Štúdia sa zameriava na analýzu angažovanosti pápeža Urbana IV. a Rímskej kúrie v dynastickom konflikte medzi uhorským kráľom Belom IV. a jeho synom Štefanom v rokoch 1262 – 1264. Na základe kritického rozboru pápežských listov a korešpondencie, adresovanej členom arpádovskej dynastie a vysokým predstaviteľom uhorskej cirkevnej hierarchie, sa usiluje rekonštruovať diplomatickú stratégiu pápežstva v čase vyhroteného vnútropolitického napätia v Uhorsku. Cieľom je zhodnotiť rozsah, charakter a účinnosť zásahov Rímskej kúrie v rámci dynastickej konfrontácie, ako aj poukázať na to, ako sa pápežská moc usilovala pôsobiť ako vonkajší garant stability vo vnútri Uhorského kráľovstva. Štúdia zároveň prináša nové poznatky o problematike konfliktov medzi kráľom Belom IV. a jeho synom Štefanom v prvej polovici šesťdesiatych rokov 13. storočia, respektíve koriguje niektoré doterajšie výskumy.

¹ Výskum bol financovaný EÚ NextGenerationEU prostredníctvom Plánu obnovy a odolnosti SR v rámci projektu č. 09I03-03-V05-00012.

V polovici 13. storočia sa priestor strednej Európy nachádzal v zložitej geopolitickej situácii. Po tom, čo v lete 1246 padol v bitke na rieke Litava Fridrich II. Bojovný, posledný rakúsky a štajerský vojvoda z dynastie Babenbergovcov, stredoeurópski panovníci okamžite začali vyvíjať úsilie o zaujatie uprázdnených panovníckych stolcov v oboch vojvodstvách (Lechner 1992, 299-307). Uhorskí Arpádovci a českí Přemyslovci boli hlavnými aktérmi tohto viac než tri dekády trvajúceho konfliktu, ktorý dostal v historiografii pomenovanie *vojna o babenberské dedičstvo* (1246 – 1278). Výsledkom prvej fázy vojny, ukončenej v apríli 1254 takzvaným budínskym mierom,² bolo rozdelenie babenberských štátov medzi českého a uhorského panovníka. Belo IV. zmluvou získal väčšinu Štajerska, Přemysl Otakar II. predovšetkým územie Rakúska (Mika 2008, 50-52). O neceľkých šiest rokoch neskôr sa však uhorský kráľ Belo IV. musel vzdať nárokov na Štajerské vojvodstvo, keď v rámci druhej fázy vojny bolo jeho vojsko porazené pri Kressenbrunne (Klima 2010, 29-40). Urobil tak na základe novej mierovej zmluvy s českou stranou, uzatvorenej vo Viedni v marci 1261, s ktorou sa ale nestotožnil jeho starší syn a následník Štefan. Práve mladý kráľovič porážkou pri Kressenbrunne a podpisom viedenskej mierovej zmluvy stratil prestížny titul štajerského vojvodu (*dux Styriae*), ktorý nadobudol len v roku 1258. Zahraničná politika jeho otca Bela IV. po týchto udalostiach nadobudla nové smerovanie a z Přemysla Otakara II. sa stal jeden z najvýznamnejších spojencov uhorského kráľa (Žemlička 2011, 110-117; Hoensch 1989, 113-120). Hoci Štefan bol po strate Štajerska opätovne ustanovený za sedmohradského vojvodu, práve tieto udalosti je potrebné považovať za začiatok konfliktov s jeho otcom Belom, ktoré nakoniec vyústili do otvorenej občianskej vojny v polovici šesťdesiatych rokov 13. storočia (Marsina 1979, 44-45).

Už na jeseň 1262 v Uhorsku vypukol prvý vážnejší konflikt medzi Belom IV. a Štefanom, ktorý bol nakoniec urovnaný kompromisnou dohodou uzatvorenou v Bratislave ešte v tom istom roku (Zsoldos 2007, 18-22; Bácsatyai 2020, 1 068-1 069). Dohoda Štefanovi formálne zabezpečila právo používať titul mladšieho uhorského kráľa (*iunior rex*), nezávislú vládu nad východnou časťou Uhorska, vlastnú správu, oprávnenie viesť samostatnú donačnú a zahraničnú politiku, ako aj raziť vlastné mince. Rovnako ako jeho otec sa zaviazal, že nebude podnikáť žiadne kroky smerujúce k opätovnému zhoršeniu vzťahov s ostatnými členmi kráľovskej rodiny. Štefanova matka, kráľovná Mária Laskarisová, jeho sestra, mačvianska vojvodkyňa Anna, i mladší brat, chorvátsko-slavónsky vojvoda Belo, totiž v dynastickom konflikte dôsledne podporovali Bela IV. (CDH IV/3, 69-77).

Bezprostredný vývoj politickej situácie však ukázal, že ani jedna strana nemala záujem plne rešpektovať dohodnuté rozloženie síl v rámci Uhorska. Najmä kroky kráľa Bela IV. smerovali k systematickému posilňovaniu vplyvu spomenutých členov jeho rodiny, predovšetkým jeho mladšieho syna, vtedy už chorvátsko-slavónskeho vojvodu Bela (Palko 2022, 96-97). Angažovanie sa Rímskej kúrie, v tom čase reprezentovanej pápežom Urbanom IV., dokladá list kráľa Bela IV., v ktorom pápeža informoval o uzavretí mierovej dohody so synom Štefanom. Dohoda bola uzavretá z iniciatívy domácich cirkevných predstaviteľov, najmä ostrihomského a kaločského arcibiskupa, ešte pred príchodom pápežského legáta. Pápež však následne vyslal do Uhorska svojho legáta, ktorému zveril právomoc dohliadať na trvalé urovanie sporu a v prípade jeho porušenia aj možnosť uložiť exkomunikáciu či cirkevný interdikt. Belo IV. vo svojom liste výslovne deklaruje ochotu podriať sa i svoje panstvo týmto trestom, ak by došlo k porušeniu bratislavského mieru (CDAC III, 34-36, č. 27).

V širšom kontexte upevňovania mocenských pozícií vo vnútri dynastie nadobúda osobitý význam zásah pápeža Urbana IV. z 20. apríla 1262, adresovaný českému kráľovi Přemyslovi Otakarovi II. V ňom pápež vyhlásil jeho skoršie manželstvo s Margitou Babenberskou za neplatné a zároveň

² Budínsku mierovú zmluvu pozri: SOAT, f. Historica Třeboň, sign. 2.

udelil dišpenz, ktorý legitimizoval Přemyslovo nové manželstvo s Kunigundou (Kunhutou), vnučkou Bela IV. (Epp. Saec. XIII III, 481-482, č. 518). Z právneho hľadiska išlo o nevyhnutný zásah, bez ktorého by bolo možné spochybniť legitimitu manželstva, a tým aj dynastickú väzbu medzi Přemyslovcami a Arpádovcami (Žemlička 2011, 121). Z uhorského pohľadu predstavovalo toto rozhodnutie Rímskej kúrie diplomatický úspech, pretože legitimizovalo rodinný zväzok, ktorý sa po zhoršení vzťahov so Štefanom stal jednou z opôr Belovej zahraničnopolitickej orientácie. Zblíženie s Přemyslom Otakárom II. po roku 1261, podporené oficiálnym potvrdením manželského zväzku s Belovou vnučkou, nebolo len výsledkom taktického úsilia, ale aj snahy Bela IV. o budovanie protiváhy voči mocenským ambíciám vlastného syna. Súhlas Urbana IV. tak posilnil postavenie Belovej vetvy v mocenskom zápase vnútri dynastie a zároveň upevnil pozíciu Rímskej kúrie ako sprostredkovateľa v konfliktach prebiehajúcich medzi predstaviteľmi uhorskej elity. Belovi IV. taktiež otváral ďalšie možnosti pre vystupňovanie ďalších diplomatických aktivít namierených voči Štefanovi, najmä po uzatvorení spomínanej bratislavskej dohody. Diplomacia ofenzíva Bela IV. proti strane kráľoviča Štefana od polovice roku 1263 citeľne zosilnela. V tomto období sa angažovanosť Rímskej kúrie v uhorských pomeroch ešte prehĺbila a nadobudla širší rozsah. Po uzavretí bratislavského mieru začal Belo systematicky upevňovať mocenské postavenie tých príslušníkov arpádovského rodu, ktorí ho v konflikte so Štefanom podporovali (Zsoldos 2007, 33-40).

V období od 21. decembra 1263 do 16. júla 1264 sa zachovalo osemnásť listov pápeža Urbana IV., adresovaných členom arpádovskej dynastie (kráľovnej Márii, vojvodom Štefanovi a Belovi, ako aj mačvianskej vojvodkyňi Anne) a popredným uhorským cirkevným hodnostárom. Pápež sa v nich usiloval zasiahnuť do eskalujúceho konfliktu medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom, pravdepodobne na základe podnetov prichádzajúcich zo strany samotného Bela a jeho spojencov. Hoci sa tieto podnety nezachovali, ich existenciu možno celkom iste predpokladať na základe obsahu pápežských odpovedí. Zo znenia jednotlivých listov vyplývalo, že situácia v krajine sa postupne vyhrocovala, čo napokon viedlo k vypuknutiu otvorenej vojny medzi oboma táborami v druhej polovici roku 1264. Pápežská diplomacia v tejto konfrontácii stála jednoznačne na strane Bela IV. Pápež Urban IV. podporil majetkové nároky kráľovnej Márie, vojvodu Bela aj vojvodkyne Anny, zatiaľ čo Štefana opakovane karhal a vyzýval na dodržiavanie bratislavskej dohody z roku 1262.

Už v prvej polovici roku 1263 možno pozorovať systematické úsilie Bela IV. o posilňovanie mocenského postavenia tých členov arpádovskej dynastie, ktorí stáli na jeho strane v prehlbujúcom sa konflikte so Štefanom. Dôležitým nástrojom tohto posilňovania politického vplyvu bola zároveň intenzívna komunikácia s Rímskou kúriou, ktorá konala zjavne v súlade so záujmami Bela IV. Pápež Urban IV. vystupoval nielen ako sprostredkovateľ mieru, ale aj ako aktívny ochranca práv a majetkov jednotlivých členov Belovej strany. Podpora adresovaná kráľovnej Márii, vojvodkyňi Anne, jej synom, ako aj vojvodovi Belovi, mala výrazný legitimačný charakter a prispievala k upevňovaniu mocenských pozícií panovníka voči Štefanovi (Palko 2022, 95-97).

Dňom 21. decembra 1263 je datovaná prvá séria listov pápeža Urbana IV. adresovaných do Uhorska, ktoré sa týkali majetkovoprávných otázok viacerých členov Belovej strany. Ich obsahom boli vlastnícke nároky kráľovnej Márie Laskarisovej a jej syna, chorvátsko-slavónskeho vojvodu Bela, mladšieho brata kráľoviča Štefana. V jednom z listov pápež potvrdil Márii vlastnícke práva k hradu Vyšehrad na Dunaji spolu s celým Pilišským komitátom, ktoré jej Belo IV. predtým udelil ako odmenu za výstavbu hradu z vlastných prostriedkov. Urban IV. výslovne uznal výnimočnosť tohto prípadu, a to aj napriek platným kanonickým obmedzeniam darovania medzi manželmi (VMHH I, 252-254, č. 469). V osobitnom liste následne schválil aj darovanie Požeckého komitátu vo východnej časti Chorvátsko-slavónskeho vojvodstva. Aj v tomto prípade zdôraznil, že dar bol uskutočnený so súhlasom kráľoviča Štefana, ako aj vojvodu Bela, čím sa usiloval zdôrazniť konsenzus v rámci dynastie (CDCr. V, 276, č. 771). Rovnako nemáme k dispozícii priame správy

o tom, kedy presne Belo IV. udelil svojmu mladšiemu synovi Belovi rozsiahle pohraničné územia na západe kráľovstva. Išlo spolu o deväť kráľovských komitátov rozprestierajúcich sa pozdĺž západnej uhorskej hranice. K formálnemu udeleniu celého Chorvátsko-slavónskeho vojvodstva do Belových rúk, ktoré muselo prebehnúť ešte pred 13. októbrom 1260,³ tak pribudol súvislý pás územia siahajúci od Nitrianskeho komitátu na severe až po Dalmáciu na pobreží Jadranského mora (Palko 2022, 98-99). Zdá sa, že išlo o dve osobitne realizované donácie zo strany Bela IV., čo možno usudzovať zo skutočnosti, že pápež Urban IV. ich rozdelil do dvoch samostatných listov, adresovaných priamo vojvodovi Belovi. Prvý list sa týkal potvrdenia vlastníctva Bratislavského, Nitrianskeho, Šopronského a Mošonského komitátu (RPR I, 1519, č. 18 748), druhý list sa vzťahoval na potvrdenie držby Vasvárskeho, Tolnianskeho, Zalianskeho, Šomodského a Baranského komitátu (RPR I, 1520, č. 18 749). Zásah Rímskej kúrie v tomto prípade nepredstavoval len jednoduché potvrdenie kráľovského rozhodnutia, ale aj akt právneho spevnenia Belovej pozície vo forme explicitnej ochrany zo strany Rímskej kúrie. Urban IV. totiž výslovne vyhlásil, že vojvoda Belo, spolu s vojvodstvom v jeho správe, konkrétnymi komitátmi, soľnými žilami a súvisiacimi právami, je prijatý „*sub protectione sedis apostolice et nostra*“, teda „*pod ochranu Apoštolskej stolice a našu vlastnú*“ (VMHH I, 255, č. 472). Zároveň zakázal akémukoľvek subjektu, aby Belovi do držby týchto území svojvoľne zasahoval. Takto formulovaná pápežská ochrana mala nielen symbolický význam, ale v kontexte eskalujúceho konfliktu medzi Belom IV. a Štefanom poskytovala vojvodovi Belovi formálnu právnu oporu. Kúria týmto spôsobom priamo prispievala k legitimizácii mocenského usporiadania vytvoreného kráľom Belom IV., čím potvrdzovala svoju aktívnu rolu ako vonkajšieho garanta vnútropolitického poriadku v Uhorsku, no zároveň sa jasne stavala na stranu Belovej dynastickej politiky.

Len o poldruha mesiaca neskôr pápež vyvinul ďalšiu diplomatickú aktivitu, tentokrát sa však exkomunikáciou vyhrážal priamo kráľovi Belovi. Jeho list z 2. februára 1264 potvrdzuje, že už v tomto čase boli Rímskej kúrii známe správy o hroziacej vojne medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom. Pápež výslovne reagoval na klebety, podľa ktorých sa Štefan údajne chystal povolať na pomoc Kumánov, zatiaľ čo Belo mal hľadať spojencov medzi pohanmi z Litvy. V prípade kráľoviča Štefana sa takýto postup javí ako logický, keďže Kumáni už niekoľko desaťročí žili na území Uhorska a samotný Štefan mal za manželku Alžbetu, pôvodom Kumánku.⁴ Na druhej strane predstava o povolani „*pohanov z Litvy*“ Belom IV. sa zdá byť viac než nepravdepodobná. Urban IV. ostro varoval Bela pred pokračovaním v tomto zámere a pod hrozbou exkomunikácie mu nariadil, aby sa zdržal vojenskej konfrontácie so synom. List zároveň dokresľuje celkové vyostrenie situácie po donáciách v prospech kráľovnej Márie a vojvodu Bela a naznačuje, že vojenské riešenie konfliktu sa už vnímalo ako reálna hrozba (CDH IV/3, 211-213).

Napriek výzvam pápeža Urbana IV. na zmierenie a mierové riešenie dynastického konfliktu sa situácia v Uhorsku v priebehu prvej polovice roka 1264 ďalej vyhrocovala. Svedčí o tom aj sústredená diplomatická aktivita Rímskej kúrie, ktorá sa zintenzívnila v júli toho istého roku, teda v čase, keď už ozbrojený stret medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom nadobúdala konkrétnu podobu. Dňa 15. júla 1264 pápež Urban IV. datoval dva listy, ktorými opätovne potvrdil rozsiahle územné donácie pre chorvátsko-slavónskeho vojvodu Bela. V prvom z nich išlo o potvrdenie vlastníctva

³ Prvýkrát sa Belo spomína s titulom chorvátsko-slavónskeho vojvodu v listine vydané v polovici októbra 1260 jeho otcom Belom IV. (MNL OL, DL 503; RA I/3, 381, č. 1 247).

⁴ Vo zvýšenej miere začali Kumáni prenikať do Uhorska koncom tridsiatych rokov 13. storočia, keď ich k posunom prinútili stále viac na západ postupujúci Mongoli. Svedectvo o príchode Kumánov v roku 1239 zachovala už spomínaná Carmen Miserabile magistra Rogeria z Torre Maggiore. So žiadosťou o prijatie sa na Bela IV. obrátil vraj sám kumánsky náčelník Kuten utekajúci na západ pred Mongolmi. Pozri: SRH II, 553-554.

pohraničných komitátov Nitrianskeho, Bratislavského, Mošonského, Šopronskeho a Vasvárskeho, ktoré Belo IV. predtým zveril svojmu mladšiemu synovi ako strategicky významné pohraničné pásmo. Pápež túto donáciu výslovne odôvodnil tým, že uvedené hrady by mohli kráľovstvu spôsobiť vážne škody, ak by padli do rúk nepriateľa, a že vojvoda Belo ich dokáže spravovať účelnejšie než ktokoľvek iný (CDCr III, 96-97, č. 65). Druhý list sa týkal Tolnianskeho, Baranského, Šomodského, Zalianskeho a Virovitického komitátu, teda území ležiacich hlbšie v rámci samotného Chorvátsko-slavónskeho vojvodstva (CDCr. V, 301-302, č. 797). Z listu však vyplýva aj ďalší významný moment. Belo IV. s veľkou pravdepodobnosťou pokračoval v systematickom posilňovaní mocenskej pozície vojvodu Bela. Na rozdiel od prvého zásahu pápeža Urbana IV. v tejto veci z decembra 1263, totiž tentoraz pápež výslovne potvrdil aj nárok na Virovitický komitát, ktorý v pôvodnej pápežskej confirmácii nefiguroval. Z toho možno usudzovať, že Belo IV. musel túto časť územia udeliť svojmu mladšiemu synovi dodatočne, pravdepodobne v prvej polovici roku 1264. Priame zmienky o tejto donácii sa však v dostupných prameňoch nezachovali.⁵

Ďalším krokom pápežskej intervencie v prospech vojvodu Bela bolo priame zapojenie uhorskej cirkevnej hierarchie do garantovania nastoleného stavu v Uhorsku. V ďalšom liste, rovnako z 15. júla 1264, Urban IV. oslovil ostrihomského arcibiskupa Filipa z rodu Tūrje a požiadal ho, aby aj on potvrdil a chránil vlastníctvo všetkých komitátov, ktoré Belo IV. predtým udelil svojmu mladšiemu synovi. Pápež zároveň nariadil, aby bol vojvoda Belo ochránený pred akýmkoľvek pokusmi o spochybnenie jeho práv, a výslovne zakázal uplatňovanie iných privilégií, ak neboli výslovne udelené dotknutej osobe (VMHH I, 227, č. 497; RPR I, 1 536, č. 18 973). Pápežská intervencia v prospech vojvodu Bela sa v polovici júla 1264 neobmedzila len na potvrdzovanie donácií či výzvy na ich rešpektovanie. Urban IV. tentoraz adresoval aj osobitné napomenutie vesprámskemu biskupovi Pavlovi, ktorého vyzval, aby sa zdržal akýchkoľvek zásahov proti majetkom a právam chorvátsko-slavónskeho vojvodu. Biskup mal, podľa nariadenia pápeža, zabezpečiť, že Belo nebude v žiadnej forme rušený pri výkone svojej právomoci, a mal potlačiť všetky pokusy o narušenie jeho postavenia (CDH IV/3, 234-235). Z obsahu listu vyplýva, že samotná správa rozsiahlych území zverených vojvodovi Belovi nemusela prebiehať hladko. Tón pápežskej výzvy môže pôsobiť ako reakcia na konkrétne podozrenie, že biskup Pavol mohol vystupovať rezervovane voči Belovej pozícii, prípadne sa skôr prikláňať na stranu kráľoviča Štefana. Urbanova výzva tak predstavovala preventívne opatrenie, ktorým kúria zasahovala do lokálneho napätia v Uhorsku s cieľom zabezpečiť stabilitu území pod formálnou správou vojvodu Bela v čase rastúceho vnútorného napätia.

Týmito intervenciami pápeža Urbana IV. v záležitostiach chorvátsko-slavónskeho vojvodu Bela sa však aktivity Rímskej kúrie z polovice júla 1264 zďaleka nekončili. Urban IV. sa vrátil aj k dvom donáciám kráľa Bela IV. v prospech jeho manželky Márie, ktoré predtým potvrdil v decembri 1263. Konkrétne išlo o donáciu hradu Vyšehrad a Pilišského komitátu a osobitne Požeckého komitátu vo východnej časti Chorvátsko-slavónskeho vojvodstva. Tentoraz však išlo o istý posun v podobe výziev adresovaných vysokým uhorským cirkevným predstaviteľom, ktorých úlohou malo byť zabezpečenie nedotknuteľnosti týchto donácií. Vo výzve adresovanej ostrihomskému arcibiskupovi Filipovi pápež znovu zhrnul okolnosti darovania Vyšehradu, vrátane zásluh Márie pri výstavbe hradu a jej práva s ním slobodne nakladať. Zároveň arcibiskupovi nariadil, aby kráľovnú chránil pred akýmkoľvek zásahom, ktorý by narušoval legitímne vykonávanie jej vlastníckych práv (VMHH I, 271-272, č. 494).⁶ Obdobnú výzvu pápež adresoval provinciálovi dominikánov, v ktorej sa venoval darovaniu Požeckého hradu. Aj tu pripomenul, že k daru došlo so súhlasom kráľoviča

⁵ Porovnaj: CDCr. V, 277, č. 772 a CDCr. V, 301-302, č. 797.

⁶ Porovnaj: VMHH I, 252-254, č. 469 a VMHH I, 271-272, č. 494.

Štefana i vojvodu Bela, a preto má byť majetok kráľovnej plne rešpektovaný a jej vlastnícke práva nedotknuteľné (CDCr. V, 302-303, č. 789).⁷

Osobitnú pozornosť venoval pápež Urban IV. aj mačvianskej vojvodkyni Anne, dcére Bela IV. a vdove po Rastislavovi Černigovskom, ktorá spolu so svojimi synmi Michalom a Belom zastávala významné postavenie v prostredí dynastickej vetvy vernej strane Bela IV. (Horička 2020, 20-22). V rámci série rozhodnutí pápež potvrdil vlastnícke práva na majetky, ktoré Anna so svojimi synmi nadobudla od Bela IV., konkrétne území Belín a Svätý Demeter s ich dôchodkami. Zdôraznil, že išlo o právoplatný a trvalý dar (*liberali dextra*), pričom osobitne poukázal na to, že Anna a jej synovia mali plné právo tieto majetky vlastniť (*sicut eas iuste ac pacifice possidetis*) (CDAC III, 99, č. 68). Celý zásah prebehol na podnet nielen samotnej Anny, ale aj kráľovnej Márie, ktorá spolu s Belom IV. žiadala o potvrdenie práv svojej dcéry a vnukov. Navyše, rovnako ako v prípade Márie a vojvodu Bela, sa Urban IV. v tejto veci rozhodol apelovať aj na uhorských cirkevných hodnostárov. V ten istý deň vyzval nemenovaného priora uhorských dominikánov, aby sa postaral o to, že vojvodkyni a jej synom nebude v držbe týchto majetkov nijako bránené, a aby zakročil proti prípadným narušiteľom ich práv (CDH IV/3, 235-236). Týmto spôsobom pápež rozšíril ochrannú politiku na ďalšieho člena kráľovskej rodiny, čím uzavrel sériu letných intervencií v prospech najbližších spojencov Bela IV. Pápežská podpora sa tak neobmedzila len na potvrdenie právneho stavu, ale zahŕňala aj aktívne, hoci formálne, zabezpečenie jeho nedotknuteľnosti v rámci duchovnej jurisdikcie v Uhorsku.

Deň po rozsiahlej sérii diplomatických zásahov smerujúcich na ochranu majetkov kráľovnej Márie, vojvodu Bela a vojvodkyne Anny Mačvianskej pápež Urban IV. zmenil tón a obrátil svoju pozornosť na druhú stranu dynastického konfliktu, na kráľoviča Štefana. Dôvodom bol jeho postup voči vlastnej matke a sestre, ktorým násilne zhabal časť majetkov v ich držbe. Práve tieto Štefanove postupy sa ukazujú ako bezprostredný podnet pre predchádzajúce zásahy v prospech Belovej strany (Zsoldos 2007, 30-31).

Urban Štefana ostro napomenul kvôli zhabaniu štyroch dedín svojej matke Márii (Bistrița, Rodna, Sălacea a *Querali*⁸), ktoré podľa výslovného tvrdenia pápeža patrili uhorským kráľovným „od nepamäti“ a nikdy neboli prevedené na neho (VMHH I, 275, č. 504). Odkaz na bratislavskú zmluvu z roku 1262 ako legitimačný základ Štefanovho zásahu pápež výslovne odmietol, keďže sa podľa jeho slov dohoda medzi otcom a synom uskutočnila „bez súhlasu kráľovnej“. Tento akt teda nebol podľa výkladu pápeža právne záväzný voči osobe kráľovnej Márie. Okrem výzvy na okamžité navrátenie majetkov pápež Štefana upozornil, že ak náprava nenastane, poverí nastolením spravodlivosti ostrihomského arcibiskupa a jágerského biskupa, ktorým bolo udelené plné právo použiť cirkevné tresty (VMHH I, 275-276, č. 504). V osobitnom liste zároveň ostrihomskému arcibiskupovi Filipovi nariadil, aby prinútil kráľoviča Štefana navrátiť Márii zhabané majetky (VMHH I, 276, č. 505).

Štefanova agresívna politika nezasiahla len jeho matku, ale aj jeho sestru Annu a jej synov Michala a Bela, ktorým, vraj protiprávne, skonfiškoval hrady Bereg a Füzer a dediny Salamon a Borsova (Zsoldos 2007, 31). Urban zároveň poznamenal, že skutok pobúrila nielen priamych poškodených, ale aj samotného Bela IV., ktorý sa za Annu a vnukov osobne prihovoral (CDH IV/3, 210-211). Pápež túto situáciu považoval za dostatočne vážnu na to, aby zasiahol rovnakým spôsobom, ako v prípade konfiškácie štyroch dedín v držbe Márie Laskarisovej. Povinnosť zabezpečiť navrátenie majetkov zveril vesprímskemu biskupovi, ktorému, rovnako ako ostrihomskému

⁷ Porovnaj: CDCr. V, 276, č. 771 a CDCr. V, 302-303, č. 789.

⁸ V súčasnosti je táto dedina neidentifikovaná, možno však predpokladať, že ide o lokalitu Crișeni v dnešnom Rumunsku.

arcibiskupovi a jágerskému biskupovi, dal možnosť Štefana exkomunikovať (VMHH I, 266-267, č. 507).

Medzi zásahy pápeža Urbana IV. zo 16. júla 1264 patril aj ostro formulovaný list adresovaný priorovi dominikánov v Uhorsku. V tomto prípade už nešlo o riešenie konkrétneho sporu, ale o reflexiu celkovej cirkevno-politickej situácie v kráľovstve. Urban IV. konštatoval, že viacerí uhorskí biskupi a preláti nedokázali vystupovať ako sprostredkovatelia mieru a jednoty medzi Belom IV. a kráľovičom Štefanom. Podľa jeho slov sami rozosievali spory a živili škandály, čím sa priamo podieľali na prehľbovaní vnútropolitického konfliktu v Uhorsku. Tento vývoj pápež označil za závažné zlyhanie, ktoré narušilo nielen vnútornú rovnováhu kráľovstva, ale aj autoritu cirkvi a dôveryhodnosť viery. Priorovi uložil povinnosť, aby dotknutých cirkevných hodnostárov napomenul, vyzval ich na nápravu a zabezpečil, aby obnovili svoju lojalitu voči kráľovi (CDH IV/3, 213-215).

Napriek rozsiahlym diplomatickým snahám pápeža Urbana IV., ktorý sa postavil jednoznačne na stranu Bela IV. a jeho spojencov, sa napätie v Uhorsku nepodarilo udržať pod kontrolou. Cirkevné výzvy, výstrahy a potvrdenia donácií síce posilnili pozíciu strany Bela IV., no nedokázali zabrániť vypuknutiu otvoreného konfliktu. Občianska vojna medzi kráľom a jeho synom Štefanom vypukla už na jeseň toho istého roka a po viacerých ozbrojených stretoch skončila v marci 1265 porážkou vojska Bela IV. v bitke pri Isaszegu (Kristó 1993, 214-217).

Záver

Pôsobenie pápeža Urbana IV. v dynastickom spore medzi Belom IV. a jeho synom Štefanom patrí medzi dôležité kapitoly vzťahu medzi Rímskou kúriou a Uhorskom v polovici 13. storočia. Od konca roku 1263 do leta 1264 sa Urban IV. mimoriadne aktívne zapájal do konfliktov v rámci arpádovského rodu. Jeho listy, adresované jednotlivým členom arpádovskej dynastie a uhorským cirkevným hodnostárom, jasne dokumentujú snahu zabezpečiť a legitimizovať postavenie tých, ktorí stáli na strane Bela IV. Išlo najmä o jeho manželku Máriu Laskarisovú, mladšieho syna Bela, dcéru Annu a jej synov. Na druhej strane sa Urban IV. staval mimoriadne kriticky ku kráľovičovi Štefanovi, ktorého opakovane napomínal za jeho zásahy do majetkových práv jeho matky a sestry. Zároveň sa Rímska kúria pokúsila zmobilizovať domácu cirkevnú hierarchiu a vyzývala ju, aby sa postavila na obranu práv členov panovníckej rodiny, ktorí podporovali stranu kráľa Belom IV. Napriek intenzívnej diplomatickej aktivite zo strany Rímskej kúrie napokon došlo na jeseň 1264 k vypuknutiu občianskej vojny, ktorá sa skončila v marci 1265 vojenskou porážkou Bela IV. a podpisom mierovej zmluvy v roku 1266. Vtedajší pápež Klement IV. mier následne formálne potvrdil. Intervencie Rímskej kúrie tak nedokázali zabrániť eskalácii sporu, avšak predstavovali významný pokus o zachovanie poriadku, pápežskej i panovníckej autority v regióne, ktorý bol v tom čase destabilizovaný nielen dynastickým konfliktom, ale aj postupným slabnutím pevnejšej vnútornej správy.

REFERENCES

Archívne pramene

Magyar Nemzeti Levéltár (MNL), Országos Levéltár (OL), fonf (f.) Diplomatikai Levéltár.
Státní oblastní archiv (SOAT), f. Historica Třeboň.

Publikované pramene

- CDAC III. 1862. Wenzel, Gusztáv (ed.). Codex diplomaticus Arpadianus continuatus, Volumen III. Budae.
- CDCr. V. 1907. Smičiklas, Tadija (ed.). Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Volumen V. Zagreb.
- CDH IV/3. 1829. Fejér, Georgius (ed.). Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomus 4, Volumen III. Budae.
- Epp. Saec. XIII III. 1894. Rodenberg, Carolus (ed.). Monumenta Germaniae historica. Eppistolae saeculi XIII e regestis pontificum Romanorum. Volumen III. Berolini.
- RA I/3. 1930. Szentpétery, Emericus (ed.). Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Diplomata regum Hungariae ab anno MI usque ad annum MCCLXX complectens. Budapestini.
- RPR I. 1874. Potthast, Augustus (ed.). Regesta pontificum Romanorum. Volumen I. Berolini.
- SRH II. 1938. Szentpétery, Emericus (ed.). Scriptorum rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Volumen II. Budapestini.
- VMHH I. 1859. Theiner, Augustus (ed.). Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Volumen I. Romae.

Sekundárna literatúra

- Bácsatyai, Dániel. 2020. Béla és István ifjabb király belháborújának időrendje. In Századok 154/5, 1047-1082.
- Hoensch, Jörg Konrad. 1989. Přemysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König. Graz, Wien, Köln.
- Horička, Martin. 2020. Rastislav Černigovský (1225 – 1264) a jeho úloha v uhorských dejinách. In Historický zborník 30/1, 13-34.
- Klima, Hermann. 2010. Die Schlacht bei Groissenbrunn anno 1260 – Entscheidung am Marchfeld. Wien.
- Kristó, Gyula. 1993. Die Arpadendynastie. Die Geschichte Ungarns von 895 bis 1301. Budapest.
- Lechner, Karl. 1992. Die Babenberger. Markgrafen und Herzöge von Österreich 976 – 1246. Wien, Köln, Weimar.
- Marsina, Richard. 1979. Přemysl Otakar II. a Uhorsko. In Folia historica Bohemica 1/1, 37-65.
- Mika, Norbert. 2008. Walka o spadek po Babenbergach 1246 – 1278. Racibórz.
- Palko, Jakub. 2022. Kráľovič Belo (1249 – 1269): Dux totius Sclavoniae, Dalmaciae et Croaciae. Bratislava.
- Zsoldos, Attila. 2007. Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években. Budapest.
- Žemlička, Josef. 2011. Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků. Praha.

PhDr. Jakub Palko, PhD.
Comenius University in Bratislava
Faculty of Arts
Department of Slovak History
Gondova Street 2
811 02 Bratislava 1
Slovakia
jakub.palko@uniba.sk
ORCID: 0000-0002-4850-3251
Scopus Author ID: 57235665400
Web of Science Researcher ID: ISB-5014-2023